

Iz dnevnika

O pevcu večnih studentcev

Filip Kalan

Prerad menoj leži nova Gradnikova pesniška zbirka. Prebral sem jo in marsikakšne misli so se mi sprožile ob nji, vendar se ne vem prav odločiti, kako naj povem te misli in kako naj pokažem zaključke, ki so rasli iz njih. Ugibam, zakaj je težko pisati o liriku, ki ga berem že od svojih študentovskih let ter se zmerom znova vračam k njemu. O stvarih, ki so nam znane, nam gre beseda po navadi gladko z jezika — zakaj smo potlej nenadoma redkobesedni, ko gre za zadevo pesnika, ki smo leta in leta živeli z njim? Nemara zato, ker se nam z leti polagoma oži in zateza krog umetnosti, ki se nam zdi spočetka nepremerljiv in nepregleden, in v ta ožji krog, v to deželo, ki smo si jo morali sami osvojiti in o kateri si domišljamo, da je samo naša, neradi odpiramo vrata drugim, tujim ljudem, publiki — nekaj nemara iz sramežljivosti, nekaj pa gotovo iz tihega ljubosumja do stvari, ki jo imamo radi in ki brez nje ne moremo živeti, čeprav nas morda tu pa tam zbega z neugodjem in razočaranjem. Kajti z branjem se nam godi podobno kakor v ljubezni: sprva nas žene samo sla po neznanem, nas mika skrivnost, ki ne moremo do nje, nas razganja kri in korajža in fantovski firbec. „Firbec“ je prava beseda, ki pove, kako daleč je pot od prve čutne radovednosti pa do tistega doživetja, ki mu pravimo ljubezen, do take čustvene zavesti, ko nas v enem samem preprostem človeškem bitju prevzame tista življenjska mnogoličnost, tista iluzija, da je v tem bitju združeno vse tisto polno, skrivnostno in vendar vseskozi zaključeno življenje, ki smo ga dotlej zaman iskali pri celi množici. Tako je tudi med knjigami zmerom manj takih, ki jim velja vsa naša pozornost. Prešeren in nekaj iz slovenske moderne, nekaj Rilkeja in Goethe in stari Kitajci in nemara še François Villon, to je skoraj vse, kar mi je ostalo od številne in pisane družbe lirikov, ki se je zbirala pri meni, ko je bilo moje vsakdanje opravilo v tem, da sem noč in dan žrl knjige. In spričo te družbe sem dokaj redkih besedi; ovira me občutek, ki ga ima človek, kadar govori o dobrih prijateljih: zdi se mu, da poslušalec ne more razumeti vsega, kar mu praviš, saj je tvoja pripoved vse preveč vezana nate in na tvoja doživetja, tvoja misel vse preveč subjektivna, vse skupaj le spomin in izpoved, kos neapísanih memoarjev.

Skoraj bi zamolčal Gradnika. Ta je bil med njimi, med mojimi vsakdanjimi gosti in med njimi je še danes, mrk, moški in molčeč, ves uklenjen vase in v svojo bolečino, samotnen kakor človek, ki se ponoči vrača skozi temen gozd ter si sam pri sebi poje eno in isto melodijo. Gradnik ni bil tak, da bi ga bil človek lahko bral iz radovednosti. Saj pri njem ni bilo kaj „odkriti“. Preprost je bil od vsega začetka, konservativen po obliki in mo-

tivih, nekako starinski in fevdalen po svojem pogledu na svet, enoten, skorajda enostranski v svojih nagonih, težak, često okoren ter nikakor ne očarljiv. Vsaj prvi vtis je bil tak. Presenečala me je samo ena njegova poteza: nikdar ni stopil na forum — da spet govorim s primero — nikdar ni pel pred ljudmi zaradi njih, izpovedoval se je nekako zase, brez sleherne primesi spokornišтва in koketerije, ki se včasih zareži celo iz kake velike, poštene in odkrite konfesije.

Da razpredem svojo nit: poet Gradnikove vrste, človek nagona in strasti, preprost, čeprav cel in skoraj monumentalen v tej preprostosti, kakršne pri današnjem umetniku nismo več vajeni, pevec starih, že tolikokrat zapetih melodij o ljubezni in smrti, o materi, o družini, o domovini, pesnik, dejal bi, brez artističnega repertoarja, malodane nevešč blestečih jezikovnih in stilističnih čarovnij, kakor jih dandanes obvlada že marsikateri rimač, ki po svoji človeški in umetniški tehtnosti še daleč ni dorasel Gradniku, tak vase pogreznjen zaprt ter po dobri Faturjevi označbi „notranje redkobeseden“ lirik gotovo ni, da bi ogrel, očaral ali celo prevzel mladega človeka.

Vsaj videz kaže tako.

Toda prav Gradnik, ta homo primitivus naše lirike, mi je pomagal razvozlati marsikateri voz, ki se vanj zapleteš, ko stopiš v začarano deželo umetnosti.

Kaj je življenje, kaj je smrt, kje je mesto ljubezni v tem krogu, kaj je človeku cilj in kaj njegov namen, in kako naj vendar živi, če hoče dozoreti v celega moža, ko pa čuti, da je njegov delež na svetu skoraj samo bolest in neutešene sanje — ta vprašanja, ki prično prej ali slej težiti vsakega človeka, se nenavadno živo oglašajo prav v mladosti, ko tudi prvič ves prisluhneš pesnikovi besedi, in oglašajo se s tolikšno močjo, kakor utripajo pozneje samo še v srcu misleca in poeta. In v navalu tiste prve težke melanholije, ki ni vezana zgolj na čas in okolje in družbeni položaj, marveč spremlja razvoj slehernega mladega organizma, prav tedaj čutiš bolj kakor kdajkoli pozneje, da na osnovna vprašanja našega bivanja na zemlji ne kaže kar tja v en dan odgovarjati s hrupnim in površnim optimizmom, s tistim apriornim pritrjevanjem vsemu in vsakomur, ki je tako poceni in priljubljeno, podobno bedasti kretnji lahkožive in nesmiselne vsevednosti, ki se ni rodila iz izkušenj in bolečin ter je prav za prav samo neplemenit in strahopeten beg pred življenjem, kakršno je.

In tu Gradnik ni odpovedal. Tisti vase pogreznjeni in „notranje redkobesedni“ tolmač svoje lastne bolečine, ki ga je moral marsikdo po svojem prvem vtisu imenovati skrajnega individualista ter se zaskrbljeno spraševati, čemu tak pevec v takem času, kakršen je naš, tisti navidez egocentrik in egoist ti je vedel v hudi uri dati marsikateri tehtni odgovor, če si mu znal prisluhniti. Res, da ni odgovarjal naravnost in šolmaštrsko kakor tisti aktualni rimači, o katerih gre po pravici glas, da verzificirajo časopisne

uvodnike, ne, odgovarjal je kakor pesnik: z vsem svojim čustvenim in miselnim življenjem, kakor se je kazalo v njegovih podobah in prividih, odgovarjal je z izpovedjo svojega mučnega ter navidez blodnega in nesmotrenega človeškega iskanja. S svojim globokim in nesentimentalnim pesimizmom, ki mu v naši umetnosti skoraj ni primere in ki je pravo in resnično nasprotje zloglasnemu Stritarjevemu svetobolju, s tem svojim organskim življenjskim občutjem se ni izmikal nobenemu izmed tistih usodnih vprašanj, ki nas popadejo prej ali slej, segal je po njih in živel z njimi s tistim vedrim in udanim pogumom, ki rase samo v krvi pravega poeta.

In ob svojih pogostih srečanjih s tem pogumnim pesimizmom sem polagoma razumeval tisto Schopenhauerjevo besedo o velikem življenju, ki mi je naposled postala tudi zadnje in odločilno merilo za pravega in zrelega moža: tisti skrivni, le napol izgovorjeni imperativ, ki pravi, da bodi človeku najvišja težnja heroična usoda, ein heroischer Lebenslauf. V mirni in prodorni presoji pesimista, takega pesimista, ki ne pozna jokavosti in malodušja, se šele pokaže vsa teža in resničnost te zahteve. Kajti ne pest in ne oblast in ne zunanji blišč, ne gonja za uspehom in ne parada pred malikom — ne, vse to ni in ne more biti izraz in niti atribut tistega heroizma, ki nam je vsem potreben, če hočemo dostojno zaključiti svojo zemeljsko pot. Kamen, ki se ob njem preizkusi naša vrednost, je nekaj navidez neznatnega in hudo nepomembnega, nekaj, kar nam je tako blizu, da te bližine po navadi niti ne čutimo, nekaj brezupno banalnega in vendar neskončno vzvišenega: življenje, ki ga živimo sleherni dan, tisti voz, ki smo vanj vpreženi, da ga prej ko slej popeljemo do slavnega ali neslavnega konca. Tu kaže biti heroj, kajti vedeti in živeti, to ni lahko. In kdor ni slep in bedast veseljak, ve, da življenje ni igrača. Nositi, kar nam to življenje naloži, in rasti in cveteti, pa čeprav v dežju in viharju, in potlej zoreti ter naposled dozoreti, dokler nismo taki, da smo tudi drugim hrana in uteha — to je resda samo naravna, po večnih zakonih zapisana cesta, ki jo prehodi sleherni človeško bitje od rojstva pa do smrti, toda z lahkoto je ni moči premeriti. Vedeti in živeti! To je merilo za poeta in moža. In Gradnik jo vzdrži. Tisto, kar sem pri njem imenoval pogum pesimista, se tu stopnjuje do vdanosti — po vseh težkih in dolgotrajnih blodnjah teži njegova ura še strastneje po svoji usodi:

O Bog, ko padem, naj odpadem zrel,
naj me tvoj dih pred žetvijo ne sname,
naj ne bom gnil in trpek in ko slame
in listja osušenega pepel.

Če pojde mimo gladen siromak,
naj le njegove poželjive dlani
po meni sežejo in naj me rani
in naj mu bom ves sočen in sladak.

(Iz Svetlih samot)

Tu zaživi Gradnik v najvišji strasti, ki jo človek premore, v želji, da bi se dajal. In zdaj kaže morda povedati, da ta želja ni zgolj osrednji nagon Gradnikove nature, kakor ga je nekoč jasnovidno označil Josip Vidmar, marveč še veliko več: stvar zrelosti in dozorelosti, namen in usoda sleherne žive stvari pod soncem — da ob svojem času postane gnoj in hrana in uteha drugim živim stvarjem. In v tem naravnem zakonu je menda obsežena tudi uganka pesniškega ustvarjanja, pesniške izpovedi, tistega čudeža, ko se nema bolečina izpremeni v živo besedo: Und wenn der Mensch in seiner Qual verstummt, gab mir ein Gott zu sagen, was ich leide — Goethejevo pričevanje, ki daje pesniku tisto pravico do življenja in do dela kakor vsem drugim ljudem, če priznamo, da je pesniška izpoved prav za prav samo izraz dajalnega nagona. Ljubezen in sovraštvo, brezbržnost in častihlepje, preplah in borbenost, vse te naše tegobe in radosti dobe v tej svetlobi svoj mirni in razumni smisel. In tudi žrtev, tista stopnja dajalnega nagona, ki je na prvi pogled nesmiselno in nerazumljivo, da ne rečemo, nečloveško početje, se nam nenadoma razjasni kot nujen in docela naraven izraz našega bivanja na zemlji. Potlej razumemo, da motiv žrtve ne nastopa zaman kot življenjski simbol in poveličanje takega velikega ter vendar vseskozi tipičnega in preprostega človeka, kakor je bil učenik iz Nazareta.

In motiv žrtve je tudi tisti, ki tvori jedro in osrednji sok Gradnikove nove zbirke.

Izraža se v pomembni avguštinski prisposodbi o mrtvi materi, ki opere sinovo krivico z vodo svojih oči, kaže se v prikriti variaciji na svetopisemsko modrost, ki pravi, če zrno ne pogine, da ne obrodi sadu:

Spereti mora vse, kar se rodi,
 scveteti more znova iz prsti
 samo, če v njeno vrne se naročje (Zima).

Razrašča se v domovinski pesmi (Slovenska zemlja, Trubar), dokler v razmišljenem nekrologu Septembrskim žrtvam ne zazveni v preroškem tonu:

Naroda zarje se rode le v noči,
 njegova rast in moč so žrtvujoči —
 bolj od življenja smrt je rodovitna.

V velikem kmetskem ciklu, ki zavzema večji del zbirke, se ta motiv, ki je spčetka nekako skromen, skorajda samo izpoveden ter vezan na Gradnikov najpogostejši motiv, na smrt, tu se motiv žrtve razvije jasno in skoraj didaktično vsiljivo v moralni imperativ:

Pravica ne — dolžnost je višja vera.
 Dolžnost, ki družu vse v češčenju žrtve
 in kot po žrtvi meri in izbira
 in loči žive, loči tudi mrtve (Kmet govori hlapcu).

Ta poslednja stopnja Gradnikovega razmišljanja o žrtvi se mi zdi še v drugem pomenu značilna. Pozorni postanemo, če prisluhnemo, kako pesnik izreka ta svoj imperativ: poučno in skorajda nepesniško. In okrog te poučenosti in poučljivosti, ki prevladuje v tistem kmetskem ciklu, se suče tudi kvalitetna stran nove zbirke. Ne morem se iznebiti občutka, da nenadoma slišim novega Gradnika, ne več tistega starega, mrkega in vase uklenjenega gosta svojih nekdanjih študentovskih noči: tu se ne izpoveduje možki in nad vse redkobesedni lirik, ki je hodil svojo pot samotno mimo ljudi in — publike. V vseh tistih številnih variacijah, ko kmet govori domači grudi in zemlji in plugu, mastilcem, materi in sinu, nevesti in ženi, sodniku in učenjaku in kiparju, duhovniku in menihu, hlapcu in svojemu krogu, sebi in Bogu, skoraj vsepovsod slišim prizvok, ki izdaja samotneža, kadar stopa iz svoje samote pred ljudi. To je nov in pomemben obrat v razvoju Gradnika človeka, toda pesnik in človek se tu nekako ne ujemata, saj prvi še šepa za drugim, komaj vidno sicer in z nekakim lahkotnim korakom, šepa pa vendarle, kajti naposled resda uči, toda ne poje.

Poje pa tam, kjer zvesto in nekako sramežljivo spremlja Gradnika samotarja in izpovedovalca: v pesmih o smrti, o žalostnih spominih in o tišini neskaljene samote. Tu res poje pevec, ki mu je ne vem kateri bog dal moč, da pove, kar ga teži, tu se zgodi tisti čudež, da bolečina, ki je v bistvu nema, spregovori. In v vseh teh pesmih (Poslednji gost, Pesnikova smrt, Molčeče ure, Prišel bo čas, Postaja na romanju in še nekatere druge) daje Gradnik odgovor na osnovna vprašanja našega življenja vse drugače: nepoučno in nevsiljivo, z namigom samó, s kretnjo in tonom, tako kakor odgovarja pravi poet, tako kakor tisti Gradnik, ki ga poznam iz svojih madih let, tisti, ki je s primerom svoje lastne bolečine vršil poslednjo službo moža in pesnika: da je bil uteha in pomoč v hudi uri.

Dvajset let Srednje Evrope

(Kratek pregled poizkusov glede gospodarsko-politične ureditve povojne Srednje Evrope.)

Rud. Kyovský

Baruch Spinoza: Quisquis tantum iuris habet, quantum valoris habet — toliko pravice imaš — kolikor veljaš!

I. Pojem Srednje Evrope.

V obilici tako imenovanih „vprašanj“, ki tvorijo središče mednarodne pozornosti, tvori „srednje-evropsko“ gotovo eno izmed najinteresantnejših — Srednja Evropa pa zaradi svoje geografske lege in gospodarske veljave